

**INNOWACYJNA
GOSPODARKA**
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI FUNDUSZ
ROZWOJU REGIONALNEGO

Projekt pn. **Wyzwania zrównoważonego użytkowania terenu na przykładzie województwa śląskiego - scenariusze 2050**
realizowany w ramach: poddziałania 1.1.1 *Projekty badawcze z wykorzystaniem metody foresight* Programu Operacyjnego Innowacyjna Gospodarka jest współfinansowany przez Unię Europejską ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego

dr inż. arch. Agnieszka Szczepańska-Góra

Zadanie 3

**DŁUGOTERMINOWE WYZWANIA WYNIKAJĄCE Z NOWYCH FORM
REKREACJI WYMUSZAJĄCYCH NOWE FORMY UŻYTKOWANIA TERENU**

Katowice, kwiecień 2011

Opis problemu

Wstęp

Rekreacja to sposób spędzania czasu wolnego dla przyjemności, rozwoju zainteresowań i regeneracji sił psychofizycznych¹, realizowany w miejscu zamieszkania lub poza nim. Obejmuje szeroki wachlarz czynności, od przysłowiowego wypoczynku „na kanapie” po sport amatorski, od przebywania w środowisku naturalnym po udział w życiu kulturalno-rozrywkowym. Z problematyką rekreacji nierozzerwalnie wiąże się relacja „czas wolny – czas pracy”, gdyż ilość czasu pozostała po wykonaniu różnego typu obowiązków warunkuje sposób i miejsce wypoczyniania.

Zależnie od przyjętych kryteriów rekreacja może być: powszechna i ekstremalna, ogólnodostępna i ekskluzywna, bierna i czynna, indywidualna i zbiorowa, realizowana w obiekcie lub w terenie, dostosowana do grup wiekowych, także obejmująca niektóre rodzaje turystyki². Pod względem odległości terenu rekreacji od miejsca zamieszkania (tj. izochron dostępności), rekreacja dzieli się na trzy kategorie: codzienną (czas dotarcia 5–60 min, czas trwania do kilku godzin) i świąteczną (czas dotarcia 60-90 min, czas trwania 1-4 dni, z noclegiem lub bez) – typowo związane z miastem oraz pobytową, o niekreślonym zasięgu, trwającą ponad 5 dni.

Można zatem przyjąć, że zjawisko rekreacji jest wypadkową takich czynników jak (rys. 1):

- funkcja (czynności, indywidualne preferencje);
- przestrzeń (miejsca rekreacji o różnego typu uwarunkowaniach);
- czas (w skali życia oraz w skali tygodnia pracy).

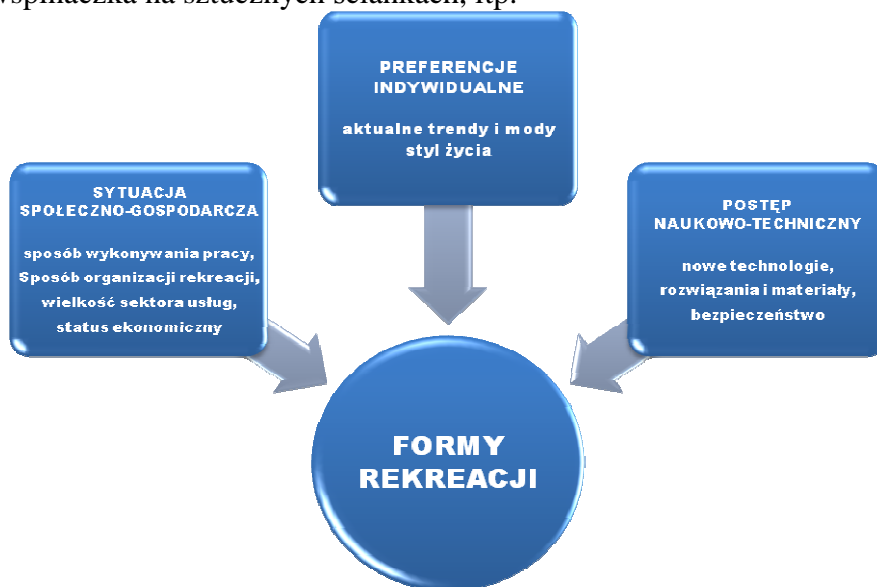
Rys. 1 Czynniki kształtujące zjawisko rekreacji

Rekreacja jest integralnym elementem życia człowieka i zagospodarowania przestrzeni. Ponieważ czynniki kształtujące to zjawisko podlegają przemianom wraz z rozwojem cywilizacyjnym, następują zmiany w formach rekreacji. Formy te zależą bowiem nie tylko od indywidualnych preferencji człowieka, ale również od sytuacji społeczno-gospodarczej i postępu naukowo-technicznego (rys. 2).

¹ Por. Bielawska I.: Podstawy turystyki i rekreacji w ekosystemach. Politechnika Białostocka, Białystok 2001, s. 19.

² Wg definicji Światowej Organizacji Turystyki (UNWTO) turystyka obejmuje ogół czynności osób, które podróżują i przebywają w celach wypoczynkowych, zawodowych lub innych nie dłużej niż rok (bez przerwy) poza swoim codziennym otoczeniem z wyłączeniem wyjazdów, w których głównym celem jest działalność zarobkowa. Wypoczynek, rekreacja, wakacje zaliczane są do jednej z sześciu głównych celów wyjazdów turystycznych [w:] Kwaśnik Z. (red.): Współczesne wyzwania turystyki i rekreacji dla zdrowia. Zagadnienia pielęgnacyjne i fizjoterapeutyczne, Radomska Szkoła Wyższa w Radomiu 2009, ss. 78, 116.

Za „nowe formy rekreacji” można zatem przyjąć te, które różnią się od dotychczas uznanych za powszechne, tradycyjne, popularne, posiadające charakter uniwersalny (np.: spacerowanie, gry i zabawy na wolnym powietrzu i różnorodne formy wypoczynku związane z wodą). Pojawianie się „nowych form” rekreacji jest więc wynikiem m.in.: aktualnej mody, stylu życia, w tym związanego z rodzajem wykonywanej pracy, a także „nowinek” techniczno-technologicznych. Obecnie zaliczyć można do nich takie formy rekreacji jak: jazda na rolkach i deskorolkach, gra w paintball czy boule, fitness na wolnym powietrzu, survival, quady, paralotnie, wspinaczka na sztucznych ściankach, itp.

Rys. 2 Uwarunkowania kształtujące formy rekreacji

Już w latach 70. stawiana była teza, że „rewolucja naukowo-techniczna stwarza (...) nieosiągalną dotychczas możliwość oszczędzania pracy ludzkiej, a tym samym skracania czasu jej trwania [zaś] ilość i stopień powszechności czasu wolnego traktowane są jako jeden z najbardziej syntetycznych wskaźników poziomu rozwoju społeczeństwa. Jest to miernik rozwoju ekonomicznego, ponieważ czas wolny może być tym dłuższy, im doskonalsze są środki techniczne i organizacja gospodarki (...)”³.

Przykładem ewolucji w preferencjach spędzania czasu wolnego pod wpływem nowości technicznych jest upowszechnienie się telewizji. Jak wynika z przeglądu ogólnokrajowych danych statystycznych⁴, od lat 70. „oglądanie telewizji” pozostaje niezmiennie na pierwszym

³ Danecki J.: Jedność podzielonego czasu: czas wolny i czas pracy w społeczeństwach uprzemysłowionych. Warszawa, Książka i Wiedza 1970, s. 5-6 i 21.

⁴ Źródła danych:

- Statystyka turystyki 1950-1966. (Studia i Prace Statystyczne; nr 7). GUS Warszawa 1967, s. XXV, XXVIII;
- Pawełczyk A. (oprac.): Czas wolny mieszkańców miast (informacja wstępna) w oparciu o materiały Zygmunta Skórzyńskiego. OBOP Warszawa 1960 (ankieta OBOP z 1960 r. pt.: „Zajęcia czasu wolnego mieszkańców miast” na ogólnokrajowej reprezentatywnej próbie 2000 pełnoletnich mieszkańców miast);
- Walicki R.: Rekreacja, jej formy oraz koszty. IPiSS, Warszawa 1986, s. 44 (badania budżetu czasu osób czynnych zawodowo w gospodarstwach pracowniczych);
- Turystyka i wypoczynek w gospodarstwach domowych w 2005 r. GUS (badanie 4006 gospodarstw domowych, tj.: 12 444 osób w celu poznawania sposobów spędzania czasu wolnego przeznaczonego na wypoczynek).

miejscu (niezależnie od grup wiekowych czy wykształcenia). Natomiast czynności związane z wysiłkiem fizycznym zajmują zwykle pozycje 2-4. Dla porównania w latach 50-60. pierwszym wskazaniem była szeroko rozumiana aktywność fizyczna, jak: rekreacja świąteczna, turystyka podmiejska i pobytowa, sport.

1 Aktualny stan zagadnienia w województwie i czynniki, które o nim zadecydowały

Województwo śląskie jest obszarem o cechach krajobrazu zróżnicowanych pod względem atrakcyjności dla rekreacji⁵. Występują tu tereny o charakterze typowo turystycznym, jak Beskidy i Jura Krakowsko-Częstochowska, oraz obszary wysoce zurbanizowane, jak miasta Aglomeracji Górnośląskiej, Bielsko-Biała, Częstochowa i Rybnik. Ta różnorodność uwarunkowań: środowiskowych, topograficznych, hydrograficznych czy kulturowych oraz istniejąca infrastruktura sprzyja rozwojowi różnych form rekreacji oraz turystyki – zarówno tych ściśle związanych z kontaktem z przyrodą, jak i tych związanych z miastem: turystyka kulturowa, przemysłowa, sakralna, itp.

Pomimo tak dużego zróżnicowania uwarunkowań region ten wciąż powszechnie kojarzy się z „krajną węgiel i stali”. To oczywista zaszczołość wynikająca z przemysłowej przeszłości bazującej na istniejących tu bogactwach naturalnych. Niemniej jednak wpływa to na obecnie utrzymujący się negatywny wizerunek województwa śląskiego. Żartobliwie wyraża to przewodnik „Śląskie. Przewodnik pozytywny”: „Drogi turysto (...), skoro bowiem trzymasz go [przewodnik] w ręku to znaczy, że nie jesteś uprzedzony, nie ulegasz – jakże błędnym – stereotypom, iż na Śląsku znaleźć można tylko kopalnie, zanieczyszczone wielkie miasta i zniszczoną przyrodę”⁶.

Istotnym czynnikiem, stymulującym potrzeby rekreacyjne, jest także stosunkowo duża liczba mieszkańców województwa. Wpływa to na dużą liczbę potencjalnych odbiorców usług rekreacji i turystyki. Zapotrzebowanie na formy rekreacji jednak ewoluuje. Od ponad 20 lat obecne województwo śląskie⁷ podlega transformacji społeczno-gospodarczej, głównie związanej z restrukturyzacją przemysłu ciężkiego. Proces ten oddziałuje na różne sfery życia i przestrzeni. Pośrednio implikuje także zmiany w zjawisku rekreacji. Zależności pomiędzy zmieniającymi się uwarunkowaniami społeczno-gospodarczymi a formami rekreacji w sposób schematyczny i uogólniony przedstawia poniższe zestawienie:

- w zakresie sposobu wykonywania pracy:

✓ zapotrzebowanie na wypoczynek bierny (regeneracja sił po pracy fizycznej w związku z przewagą zatrudnienia w przemyśle);	⇒	✓ zapotrzebowanie na aktywności ruchowe w (potrzeba ruchu fizycznego wobec dominującej pracy „siedzącej” i automatyzacji procesów produkcji);

- w zakresie sposobu organizacji usług rekreacji

✓ popularność zbiorowych form rekreacji (typu pracownicze)	⇒	✓ popularność indywidualnych form rekreacji (zróżnicowana oferta)

⁵ Opis walorów i atrakcji turystycznych zawarty jest w Strategii Rozwoju Turystyki w Województwie Śląskim na lata 2004 – 2013, ss. 12-13.29-30.

⁶ Śląskie. Przewodnik pozytywny, Samorząd Województwa Śląskiego. s. 5.

⁷ Województwo śląskie w obecnym kształcie jest wynikiem reformy administracyjnej, obowiązującej od 1999 r. Główny przemysłowy obszar województwa śląskiego to dawne województwo katowickie.

- wyjazdy, majówki, festyny) - często organizowane przez zakłady pracy;
  - ✓ mniejsza dostępność pojazdów indywidualnych);
- w zakresie poziomu zróżnicowania usług rekreacji (co wiąże się m.in. z rozwojem techniczno-technologicznym i stopniem zamożności społeczeństwa)
  - ✓ mniej zróżnicowana oferta rekreacyjna;
  - ✓ rekreacyjna dająca możliwość wyboru);
  - ✓ powszechna dostępność indywidualnych środków transportu,
  - ✓ bardziej urozmaicona oferta, adresowana do użytkowników o różnym stopniu zamożności (w tym oferta elitarna dla grup dobrze sytuowanych);
  - ⇒ ✓ większe rozwarstwienie ekonomiczne;
- ✓ bardziej jednorodne społeczeństwo pod względem zamożności;
- w zakresie ilości czasu wolnego w bilansie tygodnia i skali życia człowieka
  - ✓ brak wolnych sobót;
  - ✓ wolne soboty i „długie weekendy”;
  - ✓ powszechność zatrudnienia na jednym etacie (bez dodatkowych prac zarobkowych);
  - ⇒ ✓ powszechność podejmowania dodatkowych prac zarobkowych (zwłaszcza w krajach „na dorobku” – o niestabilizowanej gospodarce);

Opracowanie własne.

Z perspektywy niemal 40 lat trafne wydają się zatem refleksje socjologa E. Wnuka-Lipińskiego, odnoszące się nie tyle danego obszaru, co do prognozowanych form rekreacji i czasu wolnego. Już w 1975 r. twierdził on, że „zwiększające się tempo pracy oraz ubytek ciężkiej pracy fizycznej na rzecz pracy umysłowej oraz lżejszej pracy fizycznej wymagają nowych formuł rekreacji ruchowej, dzięki którym nie zmniejszałyby się biologiczna wydajność organizmu ludzkiego”⁸.

Przestrzenną implikacją transformacji społeczno-gospodarczej są uwalniane tereny i obiekty przemysłowe. W zależności od indywidualnych cech mogą być one adaptowane na nowe funkcje, w tym rekreacyjne⁹. Teoretycznie dla rekreacji mogą być wykorzystywane m.in.:

- wielkopowierzchniowe tereny przemysłowe dla funkcji terenochłonnej, typu: paintball, jazda na quadach, trasy i tory rowerowe;
- wybrane obiekty przemysłowe dla realizacji ścianek wspinaczkowych;
- zwałowiska pogórnice dla realizacji np.: górnek saneczkowych lub wyciągów narciarskich, punktów widokowych i wielu innych funkcji;
- wyrobiska popiaskowe i zapadliska: na realizację akwenów wodnych;

⁸ Wnuk-Lipiński E.: Czas wolny - współczesność i perspektywy. Warszawa, Instytut Wydawniczy CRZZ 1975, ss. 172–173.

⁹ Por.: Śródulska-Wielgus J., Wielgus K.: Krajobrazy „przemysłu czasu wolnego”. [http://bc.biblos.pk.edu.pl/bc/resources/CT/CzasopismoTechniczne_5A_2007/SrodulskaWielgusJ/KrajobrazyPrzemyslu.pdf].

- kamieniołomy, dla realizacji akwenów wodnych, ścian do wspinaczki, ogrodów dydaktycznych, terenów wystawowych, ośrodków wielofunkcyjnych i innych;
- trasy kolei przemysłowych, jako system powiązań pieszych lub rowerowych.

Takie działania były i są czynione. W latach 60-70. utworzono wiele ośrodków wypoczynkowo-rekreacyjnych należących do ówczesnego tzw. Leśnego Pasa Ochronnego Górnośląskiego Okręgu Przemysłowego. Nierzadko były one zakładane w miejscu wyrobisk popiaskowych, zamienianych na zbiorniki wodne służące do pływania, wędkowania czy też uprawiania sportów wodnych. Współcześnie natomiast przykładem tego typu działań może być Sportowa Dolina „Dolomity” w Bytomiu założona na wyrobiskach pokopalnianych w miejscu dawnej kopalni dolomitu¹⁰, zespół parkowy nad stawami Amelung w Chorzowie powstały na terenie poprzemysłowym, obejmującym dwa akweny z lat 20. i nasyp kolejowy¹¹, czy też „Tropikalna wyspa” w Markłowicach, utworzona na kopalnianym placu w centrum gminy¹².

W przypadku województwa śląskiego, jego potencjał rekreacyjny może i powinien być wykorzystywany w procesie zmiany stereotypowego wizerunku „czarnego Śląska”. To zadanie konieczne dla budowania konkurencyjnej pozycji tego regionu i zmiany jego wizerunku, jako atrakcyjne miejsce do pracy, mieszkania i wypoczynku.

2 Czego dotyczą luki w wiedzy o stanie zagadnienia w województwie? z czego wynikają?

Problematyka rekreacji w województwie śląskim zawarta jest przede wszystkim w regionalnych i lokalnych dokumentach strategicznych i planistycznych, tj.:

- Strategia rozwoju województwa śląskiego „Śląskie 2020”;
- Strategia rozwoju turystyki w województwie śląskim na lata 2004–2013;
- Plan zagospodarowania przestrzennego województwa śląskiego, 2004 (wraz z Opracowaniem ekofizjograficznym);
- Strategia Rozwoju Śląsko-Zagłębiowskiej Metropolii „Silesia” do 2025 r.;
- strategii rozwoju poszczególnych miast.

Źródłem informacji na ten temat są także: pozycje naukowe, materiały promocyjno-popularyzatorskie, internet (zarówno strony instytucji publicznych, jak i społecznych) czy programy badawcze.

Z rozpoznania literatury przedmiotu wynika jednak, że częściej rekreacja bywa rozpatrywana problemowo, tj. przez pryzmat poszczególnych dziedzin naukowych, niż przekrojowo - jako zagadnienie interdyscyplinarne i zmienne. Wydaje się zatem, iż brak jest pogłębionych analiz zależności między zjawiskiem rekreacji a procesami społeczno-gospodarczymi. Tego typu badania mniej są związane z konkretnym obszarem, lecz mają charakter uniwersalny. W odniesieniu do województwa śląskiego zauważalny jest:

¹⁰ <http://www.dsd.pl>.

¹¹ www.silesia-region.pl/npp/index.php.

¹² www.silesia-region.pl/npp/index.php.

- deficyt opracowań monograficznych; znane są w prawdzie pozycje poświęcone zagadnieniom turystyki¹³, ale znikoma jest liczba tych, poświęconych wprost tematyce rekreacji w tym regionie;
- niedosyt kompleksowych i systemowych badań, w tym ankietowych dla całego województwa, na temat różnych aspektów rekreacji (stanu istniejącego infrastruktury, społecznych preferencji i oczekiwań, ilości czasu wolnego mieszkańców);
- brak monitorowania procesu realizacji lokalnych i regionalnych polityk w zakresie utrzymywania, modernizowania i tworzenia nowych terenów rekreacji.

Poprawa stanu wiedzy na temat problematyki rekreacji w województwie śląskim pozwoliłaby m.in. na cykliczną aktualizację oferty rekreacyjnej - w dostosowaniu do potrzeb i oczekiwań mieszkańców oraz na lepsze formułowanie ustaleń polityki przestrzennej w tym zakresie.

Istotne jest także umożliwianie mieszkańcom wyrażania swych opinii na temat potrzeb i oczekiwań w zakresie preferowanych sposobów wykorzystania czasu wolnego. Współcześnie bowiem nabiera znaczenia udział społeczeństwa w kształtowaniu przestrzeni i rozwoju danego obszaru. Coraz częściej głos mieszkańców i ich inicjatywy, wyrażające potrzeby społeczne, stanowią impuls do modernizacji lub budowy określonej infrastruktury rekreacyjnej. Przykładem takiej interakcji może być realizacja skateparku w Katowicach.

3 Hipoteza – kierunki krótkoterminowych (do 2015) i długoterminowych zmian stanu

Jednym ze źródeł informacji na temat przewidywanych lub pożądaných kierunków rozwoju funkcji rekreacyjnej w województwie i jego gminach są wspomniane dokumenty strategiczne i planistyczne. Ich perspektywa czasowa sięga zasadniczo 2025 r. Większość tych dokumentów wskazuje na jedną podstawową długoterminową kwestię: stale rosnące znaczenie rekreacji (niezależnie od jej form czy stopnia wysiłku fizycznego), jako istotnej determinanty jakości życia wobec stale postępujących procesów urbanizacyjnych¹⁴, wiążących się z pogarszaniem warunków zamieszkania. Ponadto dokumenty te wskazują na oczywistą i stałą potrzebę podejmowania działań modernizacyjnych istniejącej infrastruktury, jej uatrakcyjniania i promocji. Biorąc pod uwagę zmienność zjawiska rekreacji pod wpływem uwarunkowań społeczno-gospodarczych i naukowo-technicznych, przewidywać można następujące kierunki zmian jego form:

- pod względem funkcjonalnym nastąpi zorientowanie na:
  - ✓ indywidualizm: przeciwwaga dla „masowości”, globalizacji różnych dziedzin życia, zapotrzebowanie na to, co odmienne (np. od dotychczasowych typowych sposobów spędzania czasu wolnego);

¹³ Przykładowe opracowania na temat turystyki w woj. śląskim:

- Badanie ruchu turystycznego w województwie śląskim w 2010 roku (z uwzględnieniem turystyki biznesowej) oraz wizerunku województwa śląskiego i oceny działań promocyjnych. Raport dla Śląskiej Organizacji Turystycznej, Instytut MillwardBrown SMG/KRC, Warszawa, 2010;
- Prognozy rozwoju oraz oddziaływania turystyki na rynek pracy oraz modernizację przedsiębiorstw w województwie śląskim, Instytut Turystyki w Krakowie Sp. z o.o. Kraków 2010.

¹⁴ Obecnie ok. 80% ludności Europy mieszka w miastach [w:] Urban Audit – Towards the Benchmarking of Quality of Life in 58 European Cities. Volume III: The Urban Audit Manual, s. 5.

- ✓ plenerowość¹⁵: zwrot ku „naturze”, „ucieczka od miejskości”, odpoczynek na łonie przyrody (np. wzrost zainteresowania ekoturystyką, tzw. zwaną „zieloną turystyką” łączącą możliwość kontaktu z przyrodą, jej ochronę, przy jednoczesnym wspieraniu rozwoju obszarów o szczególnie cennych walorach)¹⁶;
- ✓ ekskluzywność: oferta wyspecjalizowana, adresowana do określonych grup odbiorców, zwykle o wyższym poziomie zamożności¹⁷;
- ✓ zdrowotność: aktywność fizyczna, przeciwwaga dla „siedzącego trybu życia” i zagrożeń cywilizacyjnych¹⁸ (np. wzrost zainteresowania turystyką aktywną¹⁹, typu: rowery, żagle, wspinaczka, jeździectwo, narciarstwo);
- ✓ wielofunkcyjność, czyli kompleksowość²⁰: łączenie funkcji rekreacyjnej z innymi funkcjami (najczęściej handlową), jak np.: koncerty w terenach parkowych i rekreacyjnych, imprezy i atrakcje oferowane w centrach handlowych;
- pod względem przestrzennym prognozowane zmiany to:
  - ✓ niezmienna popularność wypoczynku „blisko domu” - wskazują na to m.in. wyniki badań socjologicznych z Katowic, wg których w czasie wolnym ponad 85% mieszkańców wybrałoby się do parku, a tylko 2,4% do centrum handlowego²¹;
  - ✓ poszukiwanie „nieodkrytych” jeszcze miejsc;
  - ✓ zwiększenie zasięgu terenów rekreacyjnych wobec miejsca zamieszkania, w tym wzrost wyjazdów krótkookresowych za granicę (1 – 4 dni) na skutek: rozwoju i upowszechnienia środków transportu oraz otwarcia granic;
- pod względem czasu zmiana dotyczyć będzie parametrów czasu wolnego:
  - ✓ zwiększenie się ilości czasu spędzanego poza pracą w skali całego życia (w związku z wydłużającym się okresem edukacji i większą długością życia) - „w nie tak odległej przeszłości życie dla wielu było niemal całkowicie wypełnione pracą [natomiast współcześnie] „jedynie połowa życia wiąże się z płatnym zatrudnieniem”²²;
  - ✓ wzrost tempa życia (mniejsza ilość czasu wolnego w skali tygodnia pracy na skutek wysokiej aktywności zawodowej, podejmowania dodatkowych prac zarobkowych, licznych zajęć edukacyjno-szkoleniowych - mimo wolnych sobót i tzw. długich weekendów); zakłada się, że stan ten jest właściwy dla krajów „na dorobku” o niestabilizowanej gospodarce, jednak również w stosunku do krajów wysoko rozwiniętych coraz mniej realne stają się prognozy przewidujące w przyszłości skracanie się czasu pracy w tygodniu.

¹⁵ Grzywacz R., Przydział M.: Rekreacja i turystyka jako nowe formy spędzania czasu wolnego [w:] Szpara K., Gwóźdź M. (red.): Przestrzenne, gospodarcze i humanistyczne aspekty turystyki. Kraków-Rzeszów-Zamość 2009, s. 166.

¹⁶ Strategia Rozwoju Turystyki w Województwie Śląskim w latach 2004-2013, s.73.

¹⁷ Prognozowany jest wzrost dochodów społeczeństwa przy jednoczesnym utrwalaniu się nawyków turystycznych, wpływający na wzrost zainteresowania ofertą droższą i wyższej jakości - wg projektu Strategii rozwoju turystyki w Polsce na lata 2007 - 2013, s.10.

¹⁸ Strategia Rozwoju województwa śląskiego „Śląskie 2020”, s. 70.

¹⁹ Strategia Rozwoju Turystyki w Województwie Śląskim w latach 2004 – 2013, s.88.

²⁰ Nęcka D., Żbikowski J.: Tendencje organizacyjne i programowe w rekreacji ruchowej [w:] Kubińska Z, Bergier B. (red.): Rekreacja ruchowa w teorii i praktyce, Wyd. PWSZ, Biała Podlaska 2005, s. 18.

²¹ Por. także oraz Jedlecki P.: Szokujące wyniki badań socjologicznych w Katowicach [http://Katowice.gazeta.pl/Katowice/2029020,35019,9350969.html?sms_code=].

²² Dahrendorf R.: Czas życia i czas pracy [w]: Koniec tysiąclecia. O czasie i drogach nowożytności rozmowy w Castel Gandolfo. Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 1999, s. 157.

4 Hipoteza przyszłych uwarunkowań zewnętrznych (regionalnych, ponadregionalnych) wyznaczających kierunki zmian

Procesy i czynniki pochodzące „z zewnątrz województwa”, a wyznaczające kierunki zmian w formach rekreacji, mogą oznaczać zarówno szanse, jak i zagrożenia. Za istotniejsze uwarunkowania zewnętrzne w tym zakresie uznać można: konkurencyjność otoczenia oraz ilość i jakość przestrzeni publicznych. Tak wybór wynika z faktu, iż:

- konkurencyjność otoczenia (w skali krajowej i międzynarodowej) skutkować może odpływem potencjalnych inwestorów i użytkowników w kierunku terenów o uwarunkowaniach ciekawszych dla rekreacji i spędzania czasu wolnego (w 2010 r. nastąpił spadek liczby osób odwiedzających województwo śląskie, jak i spadek w natężeniu ruchu wewnątrz województwa²³). Dlatego też istotne jest aktualizowanie i uatrakcyjnianie oferty rekreacyjnej, podnoszenie jakości infrastruktury oraz eksponowanie i promowanie walorów sprzyjających rozwojowi rekreacji; istotne jest też znalezienie specjalności odróżniającej metropolię na tle innych konkurujących z nią obszarów. W przypadku województwa śląskiego może wiązać się to np. z funkcją uzdrowiskową właściwą dla rejonu Wisły i Ustronia, turystyką bazującą na unikatowym obszarze Jury Krakowsko-Częstochowskiej, czy też z formami rekreacji wykorzystującymi specyfikę terenów przemysłowych;
- ilość i jakość przestrzeni publicznych - jej obecność lub deficyt to ważny czynnik rozwoju więzi społecznych oraz utożsamienia z danym miejscem. Znaczenie tego czynnika wydaje się wzrastać, ponieważ może być on przeciwwagą dla współczesnych, negatywnych tendencji w zagospodarowaniu przestrzennym, które sprzyjają rozpraszaniu zabudowy, czy też tworzeniu się mono-funkcyjnych struktur (zwłaszcza zabudowy mieszkaniowej jednorodzinnej pozbawionej „przestrzeni wspólnych”). Te procesy prowadzą bowiem do szeroko rozumianej izolacji społecznej i rozluźniania więzi międzyludzkich.

Kwestią istotną z punktu widzenia form rekreacji są także prognozy demograficzne (to czynnik nie tyle związany z konkretnym obszarem, co z tendencjami ogólnospołecznymi). Wskazują one na starzenie się społeczeństwa. Dlatego też należy zakładać, że wzrośnie zapotrzebowanie na ofertę rekreacyjną, dostosowaną właśnie do osób w wieku poprodukcyjnym: wycieczki, zwiedzanie, ćwiczenia ruchowe utrzymujące kondycję fizyczną, rekreacja rehabilitacyjna, okazja do wspólnego spędzania czasu wolnego²⁴.

Szerzej, odniesienia do uwarunkowań zewnętrznych, wyznaczających zmiany w zjawisku rekreacji wyraża m.in. zapis w „Planie zagospodarowania przestrzennego województwa śląskiego”, który wskazuje, iż: „przy wzrastającym znaczeniu dla społeczeństwa zagadnień jakości środowiska, a także wobec prognozowanego dalszego „starzenia się” społeczeństwa oraz powiększania się ilości czasu wolnego od pracy, w polityce przestrzennej województwa śląskiego pożądanym będzie zwrócenie uwagi na możliwość zagospodarowania rekreacyjnego terenów o mniejszych walorach przyrodniczych w stosunku do najcenniejszych terenów Beskidów i Jury, ale łatwo dostępnych z aglomeracji miejskich i przedstawiających masowemu odbiorcy bogatą ofertę wypoczynkową i turystyczną. W tym zakresie mieści się

²³ Badanie ruchu turystycznego w województwie śląskim w 2010 roku (z uwzględnieniem turystyki biznesowej) oraz wizerunku województwa śląskiego i oceny działań promocyjnych. Raport dla Śląskiej Organizacji Turystycznej, Instytut MillwardBrown SMG/KRC, Warszawa, 2010, s.7.

²⁴ Witkowska M.: Świat za 15 lat. Wiadomości Turystyczne 2006 nr 114 (12). s.11.

m.in. odnowa zdewastowanych ośrodków wypoczynkowych, realizujących powstałą blisko pół wieku temu koncepcję Leśnego Pasa Ochronnego Górnośląskiego Okręgu Przemysłowego”²⁵.

5 Hipoteza przyszłego wpływu na użytkowanie terenu województwa i różne sfery życia

Na podstawie analizy zmian w formach rekreacji oraz z przeglądu lokalnych i regionalnych dokumentów strategicznych, można wnioskować, że wyzwaniem w zakresie nowych form użytkowania i zagospodarowaniu terenu będzie:

- utrzymywanie i kreowanie terenów służących codziennej rekreacji (plac zabaw, parki, ośrodki rekreacyjne), jako miejsc zaspokajających podstawowe potrzeby wypoczynkowe, i dających możliwość wykorzystania nawet niewielkiej ilości czasu wolnego; ponadto sąsiedztwo tego typu terenów zaliczane jest do czynników odgrywających coraz większą rolę przy wyborze lokalizacji pod daną inwestycję, zwłaszcza dla realizacji zabudowy mieszkaniowej, dla których istotnym atutem jest bliskość terenów zieleni czy lasów; ten aspekt często bywa wykorzystywany w reklamowaniu i promowaniu przedsięwzięcia – jako faktyczne sąsiedztwo lub tylko w samym nazewnictwie odwołującym się do „zielonych” i „ekologicznych” skojarzeń;
- rozbudowa infrastruktury służącej aktywności fizycznej, wobec rosnącego zainteresowania „zdrowym trybem życia” i potrzeby „dbania o własny organizm, ciało, atrakcyjny wygląd”²⁶; nie tyle sama sprawność fizyczna, co aktywność ruchowa jest czynnikiem warunkującym zdrowotność i rozwój umysłowy człowieka²⁷;
- zagospodarowywanie dla potrzeb rekreacyjnych terenów dobrze skomunikowanych i korzystnie położonych wobec terenów mieszkaniowych, gdyż o przydatności terenu dla funkcji rekreacyjnej (nie dotyczy to rekreacji pobytowej) często decydują bowiem nie tyle same walory przyrodnicze i krajobrazowe, co atrakcyjna lokalizacja; to czynnik warunkujący częstość korzystania z danego terenu rekreacyjnego, a zasięg dojazdu jest wprost proporcjonalny do czasu przeznaczanego na rekreację²⁸;
- w przypadku obszarów obciążonych przemysłem: nadawanie terenom zdegradowanym i poprzemysłowym (zależnie od ich formy i cech) nowych funkcji, w tym rekreacyjnych oraz wykorzystywanie posiadanego dziedzictwa architektury przemysłowej dla rozwoju określonych form turystyki (to zarówno kierunek krótkoterminowy w odniesieniu do obiektów, zwłaszcza historycznych, by zapobiegać ich dalszej dekapitalizacji, jak i długoterminowy, w stosunku do rekultywacji terenów zdegradowanych, jako ciągłego procesu związanego z trwającą wciąż działalnością przemysłową);
- przesuwanie się stref wypoczynkowo-rekreacyjnych, tj. przejmowanie przez strefę podmiejską funkcji rekreacji codziennej (w tym nawet kilkugodzinnej), a przez tereny

²⁵ Plan zagospodarowania przestrzennego województwa śląskiego, 2004, s. 58.

²⁶ Grzywacz R., Przydział M.: Rekreacja i Turystyka jako nowe formy spędzania czasu wolnego [w:] Szpara K., Gwóźdź M. (red.): Przestrzenne, gospodarcze i humanistyczne aspekty turystyki. Kraków-Rzeszów-Zamość 2009, s. 164.

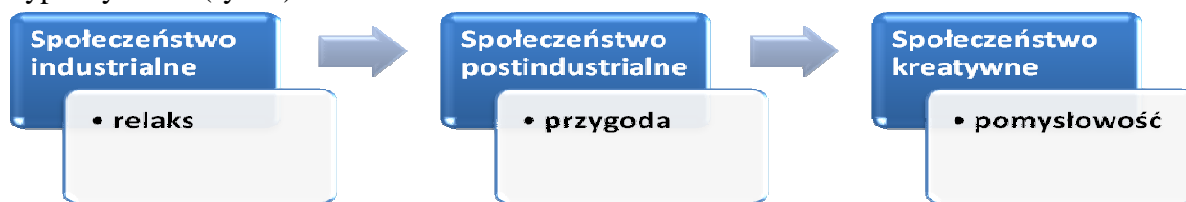
²⁷ Polacy, w porównaniu do mieszkańców Europy Zachodniej nie są społeczeństwem aktywnym fizycznie. Odsetek dorosłych kobiet i mężczyzn w Polsce wykazujący zadowalający poziom aktywności fizycznej jest bardzo mały (3-10%) – wg wyników badań przeprowadzonych w ramach międzynarodowego projektu badawczego, 2006 r. [http://zdrowie.flink.pl/aktywnosc_fizyczna.php].

²⁸ Rutkowski S.: Planowanie przestrzenne obszarów wypoczynkowych dużych miast. Warszawa, PWN 1975, s. 25.

- dawniej uważane w województwie śląskim za miejsca rekreacji pobytowej (urlopy, wakacje) funkcji rekreacji świątecznej (np. Beskidy, Jura Krakowsko-Częstochowska);
- tworzenie w miastach „substytutów” terenów nadmorskich lub górskich (jak: sezonowe sztuczne plaże czy ściany wspinaczkowe - w obiektach lub na obiektach); to formy rekreacji które nie są typowe dla przestrzeni miejskiej (za wyjątkiem miast położonych nad morzem lub w górach); świadczy to o społecznym zapotrzebowaniu na tego typu aktywności, bez konieczności przemieszczania się poza miasto i pozwala zaoszczędzić czas związany z dojazdem do miejsca wypoczynku (to istotne wobec stale rosnącego tempa życia);
  - tworzenie obiektów lub założeń wielofunkcyjnych łączących różne funkcje - zwykle rekreacyjno-rozrywkowe z handlowymi; zjawisko to ilustrują nie tylko znane już centra handlowe z kręgielniami i salami kinowymi, czy też ośrodki rekreacyjne²⁹, na terenie których odbywają się imprezy muzyczne, ale także kompleksy wyposażone w ściśle zaprogramowane obiekty do prowadzenia działalności gospodarczej, nastawione na rozrywkę, handel i obsługę ruchu turystycznego zarówno rekreacyjnego, jak i biznesowego³⁰; przykładem jest projektowany rodzinny park rozrywkowo-handlowy „Miasteczko Twinpigs” w Żorach, mieszczący w sobie: hotel, obiekty handlowo-usługowe, koncertowo-taneczne i gastronomiczne, centrum zabaw dla dzieci.

Podsumowując, współcześnie rekreacja „przestaje być postrzegana jako wypoczynek na łonie przyrody; jest łączona z rozrywką i ma miejsce w obiektach”³¹. Dlatego też rozpoznanie i monitorowanie zmian zachodzących w formach rekreacji oraz ich wpływu na użytkowanie terenu i różne sfery życia jest istotne dla wyznaczania celów i właściwie ukierunkowanych działań, które powinny być uwzględniane w regionalnej i lokalnej polityce przestrzennej.

Przedstawione w opracowaniu procesy odzwierciedlają, w pewnym uproszczeniu, następstwa obecnie zachodzącego zjawiska przechodzenia społeczeństwa przemysłowego w poprzemysłowe. Coraz częściej jednak wskazuje się już na dalszy etap tego procesu - transformację od społeczeństwa poprzemysłowego do kreatywnego³², nastawionego na „doświadczenie i wrażenia”. W kontekście rekreacji oznacza to m.in. poszukiwanie nietypowych wrażeń, ucieczkę od standardowej i masowej oferty, dążenie do unikalnych form wypoczyniania (rys. 3).

Rys. 3 Kierunki zmian w zjawisku rekreacji

²⁹ Przykładem może być OFF Festival organizowany najpierw w ośrodku Słupna w Mysłowicach, a od kilku lat na terenie ośrodka rekreacyjnego Dolina Trzech Stawów w Katowicach.

³⁰ www.twinpigs.eu.

³¹ Maksymiuk G.: Rozwój terenów rekreacyjnych - wspomaganie czy ograniczenie w przyrodniczej rewitalizacji miast [<http://www.pan-ol.lublin.pl/wydawnictwa/TArch1/Maksymiuk.pdf>].

³² Mogensen K. Æ.: Creative Man, The Future Consumer, Employee and Citizen, Copenhagen Institute for Futures Studies, ss.20.35.

Należy mieć więc na uwadze, że zapotrzebowanie na rekreację jest niezmienną potrzebą człowieka - ważną dla kondycji psychofizycznej - zmianie ulegają natomiast uwarunkowania kształtujące to zjawisko. Dlatego badanie relacji między formami rekreacji, a użytkowaniem terenu, jest procesem ciągłym, wymagającym monitorowania i aktualizowania zmian zachodzących w tym zakresie – w myśl ogólnej zasady kształtowania miast, zgodnie z którą „przyszłość kształtuje nasze dzisiejsze działania. Przeszłość daje nam nieocenione nauki na przyszłość”³³.

---

³³ Nowa Karta Ateńska 2003. Wizja miast XXI w., opracowana przez Europejską Radę Urbanistów, s. 7 (pierwowzorem była Karta Ateńska z 1933 r. - prekursorski dokument na temat środowiska miejskiego, kształtującego współczesną myśl urbanistyczną).